

РАЗУМ КАК «ПРАКТИЧЕСКАЯ МУДРОСТЬ» В СРЕДНЕВЕКОВЫХ НАРРАТИВАХ

Т. В. Данилова

Аннотация. В статье предпринята попытка исследовать специфику понимания мудрости в памятнике «Стефанит и Ихнилат». Все притчи, басни, апологи сводятся к поискам принципов разумного (мудрого) поведения. Понятие мудрость (разум) в памятнике имеет свои градации от «высокой» до «утилитарной». Автором выявлено, что основным критерием человеческого поведения в памятнике считается разум, который обуславливает успешную прагматическую активность его носителя. По мнению автора, эту мировоззренческую тенденцию можно условно назвать «средневековым прагматизмом», что является одной из разновидностей секуляризованного мышления.

Ключевые слова: мудрость, разум, наука разумного поведения, практическая мудрость

REASON AS “THE PRACTICAL WISDOM” IN MEDIEVAL NARRATIVES

T. Danylova

Abstract. The paper attempts to investigate the specificity of interpretation of wisdom in “Stefanit and Ihnilat” manuscript. All parables, fables, apologists are aimed at searching principles associated with reasonable (wise) behavior. The concept of wisdom (reason) in the manuscript has its gradations from “high” to “utilitarian”. The author found that the main criterion for human behavior in the manuscript is reason (practical wisdom), which determines the successful pragmatic activity of a person. This ideological trend can be conditionally called “medieval pragmatism”, which is one of the varieties of secular thinking.

Keywords: wisdom, reason, the science of rational behavior, practical wisdom

УДК 37+304.4:316.32

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДОБИ МОДЕРНУ ТА ПОСТМОДЕРНУ

В. П. КУЛЬТЕНКО, кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

E-mail: kultenko@ukr.net

Анотація. Досліджуються процеси трансформацій в європейському соціальному, культурному та мистецькому просторі, їхній

© В. П. Культенко, 2018

взаємовплив, наслідки. Зосереджується увага на популяризації концепцій егалітаризму, розмежуванні сфери мистецтва на дві – високого та низького й, відповідно, високої аристократичної та низької народної культури. Процес, що відбувався в естетичній царині, тісно пов'язаний із змінами, які відбувалися в сфері політики, вплинув на заміну владної монархічної моделі управління на демократичну. Культурні трансформації модерної доби спричинені поширенням ідеї рівності, популяризацією комуністичної ідеології та становленням її як цінності модерної культури. Сфера мистецтва, будучи найчутливішою серед усіх сфер до аксіологічних змін в соціальній палітрі, зреагувала внутрішніми змінами у сфері естетичного. В постмодерному світі аксіологічна система трансформується під впливом процесів глобалізації, віртуалізації, фрагментації життя.

Ключові слова: культура, мистецтво, політика, традиція, маси, модерн, постмодерн

Актуальність. Макіавеллізм як принцип політичної діяльності став плідним джерелом для ери ідеологій та ідеологем, в сучасних конотаціях – епохи симулякрів в політиці, соціокультурному житті та на рівні індивідуального існування. Ідеології постали потужною силою для управління, а за потреби – маніпуляції масами через використання непрямих, м'яких та несилкових знарядь примусу. В часи Макіавеллі в основі ідеологем лежали традиційні консервативні цінності життя – доброта, цнота, родинні чесноти. Проте зміна культурних епох призвела до реформації аксіологічної складової життя європейського суспільства. Вона була переглянута в контексті гуманізму, просвітницької ідеології культури розуму. Часи Просвітництва ствердили цінність свободи, рівності, братерства. Ідея рівності, будучи запропонована у якості цінності в християнстві, в межах просвітницької ідеології секуляризувалась й здобула революційно-комуністичного забарвлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогоднішні європейці, аналізуючи європейський досвід минулого, вказують на почуття провини, ніяковості, типове для представників західноєвропейської (північноамериканської) цивілізації, яке вони відчують останнє століття [1]. Воно сформувалось внаслідок усвідомлення власного (західноєвропейського) благополуччя, досягнутого шляхом експлуатації інших народів. Почуття провини посилилось після другої світової війни, в якій європейці, особливо німці, продемонстрували себе не з найкращого боку й втратили підстави висувати претензії на свою вищу культурність або більшу розвиненість в порівнянні з іншим світом. Спроби переосмислення традиційних цінностей на авансцену соціокультурного життя 2-ї пол. XX ст. вивели інші цінності, як то: комуністична ідеологема суспільства рівних і щасливих людей.

Після гучної поразки комуністичної ідеології стара Європа утвердилася в новій максимі – не такий важливий зміст ідеологем, популярною за певних зусиль можна зробити будь-яку ідею. Найголовніше, щоб ідея була достатньо привабливою, аби через неї можна було керувати масами.

Водночас найефективнішим управління буде тоді, коли здійснюватиметься за мовчазної згоди або схвалення мас. Досягається схвалення, коли враховуються найпростіші індивідуально-власницькі потреби населення, продиктовані природою людини. Простіше кажучи, гасло «Хліба і видовищ!» не втратило своєї актуальності. Якщо природні права людини на гідне життя та прагнення до щастя в кінці 18 ст. лягли в основу перших конституцій у світі, то в 21 на їхній основі були створені симулякри – ілюзії щастя, суспільство упаковки, обгортки без цукерочки всередині, гламуру, віртуальний світ. Відбулася докорінна трансформація системи цінностей – спочатку традиційні цінності були доповнені новими, популярнішими, які, в свою чергу, знецінилися й були заміщені ілюзорними псевдо цінностями. В результаті в масовому суспільстві сприймаються будь-які ідеї, загорнуті в привабливу обгортку толерантності, терпимості, креативності. Іронія як сучасний панівний метод філософствування, як стиль життя сприяє закріпленню ідеї його (життя) легкості – будь прикольним, «не грузися», не переймайся, будь «кльовим». Постмодерний світ переживає кризу втоми від життя, втоми культури, яка для об'єднаної Європи стала політико-економічною кризою невідомості політики мульти- та полікультуралізму та наростання пов'язаних з цим небезпек.

Мета дослідження проаналізувати процеси трансформацій в європейському соціальному, культурному та мистецькому просторі, їхній взаємовплив, наслідки.

Результати дослідження та їх обговорення. Зв'язок та взаємовплив культури і політики досліджувався в теоріях еліт неklasичної та постнеklasичної філософської традиції. Висока культура впливала на зміст політики, скеровуючи її до етичних та естетичних максим. Зокрема, О. Шпенглер головну характеристику фаустівської культури вбачав в наявності пафосу відстані. Носієм культури є еліта, що продукує зразки високої культури та мистецтва. Саме їхня недоступність для мас і формує ту необхідну відстань, аби маси поважали та схилялися перед елітою, правителями. Однак з 70-х р. 19 ст. класичні культура, мистецтво втрачають свою дієвість, спроможність виховувати масу. Кризою охоплена класична філософія, мистецтво, культура в цілому. Вихід з кризи бачиться у створенні нового мистецтва, нової філософії та культури, які шокують, десакралізуючи, деміфологізуючи, дегуманізуючи старе. Нове ж несе наївність, ілюзорність, чистоту, що з легкістю, взятою від іронії як методу, створить нову елітарну культуру. Адже в 1-й пол. 20 ст. філософія ще покладала сподівання на елітарні мистецтво та культуру, через які буде стверджуватись особистісне творче начало людини.

Романтизм 19 ст. відстоював свободу творчості, якою компенсувалась недостатність соціальних та політичних свобод у Європі. Естетична свобода набула конотацій «свободи від», коли естетичні та етичні обмеження містили негативні або й репресивні загрози. Проте усвідомлення «свободи від» стало першим ступенем осягнення свободи особи й було пов'язане із втечею від світу, «внутрішньою еміграцією», самозаглибленням до протиставлення себе світові. Вищим етапом розуміння свободи є її розуміння як «свободи для», що

передбачає спільну дію людей для взаємної реалізації, розвитку. [3, с. 98] Проте в умовах високоінтелектуальної цивілізації стикаємось із недовірою високого мистецтва. Омасовління культури, бунт мас призводять до безперспективності та етичного безсилля високої класики. В цивілізації еліту утворюють, як правило, грошові магнати, далекі від культури і мистецтва. Відтак, мистецтво та культура втратили спроможність впливати на політику.

У ХХ ст. проблеми високої та масової культури досліджували Х. Ортега-і-Гасет, А. Тойнбі, П. Сорокін, Т. Адорно, У. Еко та ін. Особливостями останньої вони вважали загальнодоступність, серійність, можливість механічного тиражування. Масова культура має свій особливий знаковий код, що багатьма сприймається як повноцінний еквівалент самої реальності. Висновок про те, що елітарна культура може використовуватись поза естетичною площиною – у сфері політики задля здобуття влади, на думку багатьох, додав до соціокультурного дискурсу бруду та холуйства через спроби загравання із владою: владні представники автоматично позиціонувались як еліта, проте, такою влада є далеко не завжди. [2, с. 278]

Ортега-і-Гасет Х. у своїй творчості протиставляє два феномени: еліту і масу, сподівання на майбутнє пов'язуючи з елітою, тому що будь-які революційні ідеї або масштабні соціально-економічні чи політичні експерименти, пов'язані з масами, є відразливими, вони ґрунтуються на псевдо цінностях. Типове некритичне ставлення до цінностей життя стандартизує маси: вони інертні, не мають «життєвого проекту», прагнуть досягти максимальної ідентичності з іншими. Масова людини соціально невідповідальна, це є трагедією сучасної культури – ницої, цілком матеріальної і брутальної. Великі сподівання Ортега покладає на середній клас суспільства, розділяючи масу і середній клас, де останній – найбільша соціальна верства, саме його культурне зростання визначає загальний культурний рівень суспільства. «Нове мистецтво – не є мистецтвом для всіх, як, наприклад, мистецтво романтичне: нове мистецтво звертається до особливо обдарованої меншості. Звідси – обурення в масі. Коли комусь не подобається твір мистецтва, саме тому, що воно зрозуміле, ця людина відчуває свою перевагу над ним, і тоді роздратуванню немає місця. Але коли річ не подобається тому, що не все зрозуміло, людина відчуває себе приниженою, починає підозрювати свою неповноцінність, яку прагне компенсувати обуренням, запальним запеклим самоствердженням перед лицем твору». [5, с. 216]

У 2-й пол. 20 ст. теоретиками постмодернізму – Ж. Бодріаром, Ж. Дельозом, Ф. Гватарі – відмічаються зміни у масовій культурі. «Поступово змінюється форма, в якій існує масове суспільство: маса, якою керують, замінюється на «масу, яку контролюють». [3, с. 69] За термінологією, впровадженою Ж. Дельозом, такий тип масифікації позначено терміном «шизоїдний» з характерними для нього ознаками: жорстка ієрархічна структура, високий рівень психологічного «зараження», контрарне сприйняття оточуючих на рівні свій-чужий. Керівництво масою здійснюється через ЗМІ, часто шляхом позаособистісних контактів, м'якими

засобами непрямого тиску, знаряддями якого виступають різні спокуси, нав'язування бажань, прищеплення споживчого гасла «must have».

Відбувається експансія візуальних форм та жанрів, якими заміщується «книжкова культура». Таке заміщення призводить до зміни режиму сприймання: оскільки воно здійснюється переважно візуально, без залучення інших чуттєвих здатностей людини, то втрачає багатоплановість й перетворюється на точкоподібне, стає одновимірним. Формується новий тип людини, названий Г. Маркузе одновимірним. «Глобальна система масових комунікацій виступає міцним фактором нівелювання культурних різниць. Антиподом масової культури в цій ситуації є елітарна культура, а масовому суспільству – «ціннісна» еліта». [3, с. 70] Особливістю, якою відзначається вектор відносин між високою (професійною) та низькою (масовою) культурою, є переважний вплив народної, масової культури на професійну. Висока культура трансформується під впливом масової, якою починають займатись професійно. Через професіоналізацію масова культура піддається естетизації та очищенню від безпосередньої чуттєвості та емоційності. Зворотній вплив високої культури майже не відслідковується, що вказує на регресивні тенденції у культурі сучасності та втрату високою культурою важелів впливу. Вона перестає відповідати вимогам оригінальної штучності, неповторності та скочується у тираж, до шаблонності та механістичності, що засвідчує її декаданс.

Висновки. Феномен масового мистецтва та масової культури постає наслідком демократизації життя. Боротьба із соціальною нерівністю як злом почалася в соціально неоднорідних, розшарованих суспільствах, в яких зародилися просвітницькі й прогресистські рухи, що жили високими смаками, елітарними запитами. Соціальна еліта, рефлектуючи щодо власної елітарності як провини перед пригнобленими, прагнула щастя та рівності для всіх. Завоювання демократичної рівності привело до усереднення життя, в тому числі і у сфері культури та мистецтва, які стали орієнтуватись на середньостатистичні смаки й породили феномен масового мистецтва, масової культури. Рівність вивела маси на арену історії й виявила: проблеми існування феноменів естетичного у демократичному середовищі; проблеми побудови стійкої та сталої системи цінностей доби постмодерну. В результаті будь-які здобутки попередніх часів в усіх сферах життя людини (політика, економіка, суспільство, родина, індивід, релігія, мистецтво, культура, наука, освіта, філософія тощо) переоцінюються під іронічно-зневажливо-втомленим кутом зору. Аксіологічна система нестабільна й має синкретичний характер.

References

1. Briukner, P. (2013). Tyraniia kaiattia. Ese pro zakhidnyi mazokhizm [Tyranny of repentance. Essay about Western masochism]. Kiev, Ukraine: Tempora, 216.
2. Davydov, Yu. N., (1966). Yskusstvo y zlyta [Art and elite]. Moscow, Russia: Art, 344.
3. Zhukova, N. A. (2010). Elitarnist yak komponent kulturotvorennia: dosvid neklasychnoi estetyky [Elitism as a component of cultivation: the experience of non-classical aesthetics]. Kiev, Ukraine: PARAPAN, 244.

4. Kultenko, V. P. (2017). Dykhotomiia elitarno-masovoho v kulturi ta mystetstvi v konteksti problem kulturnoi polityky [Elitarian-mass dichotomy in culture and art in the context of problems of cultural policy]. Scientific journal of NULES of Ukraine. Series: Liberal arts, 274, 21-27.

5. Orteha-y-Haset, Kh. (2003). Vosstanye mass [Rebellion of the masses]. Moscow, Russia: AST, 268.

6. Savytska, I. M. (2017). Interpretatsiia fenomenu svobody v filosofii Immanuila Kanta [Interpretation of the phenomenon of freedom in the philosophy of Immanuel Kant]. Hileia, 123, 78-82.

7. Suprun, A.H., Novitska, K.V. (2015). Innovatsii ta tvorchist yak osnova zmin osvitnoi paradyhmy [Innovations and creativity as a basis for of changes the educational paradigm]. Scientific journal of NULES of Ukraine. Series: Liberal arts, 228, 97-103.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭПОХИ МОДЕРНА И ПОСТМОДЕРНА.

В. П. Культенко

***Аннотация.** Исследуются процессы трансформации в европейском социальном, культурном и художественном пространстве, их взаимовлияние, последствия. Сосредотачивается внимание на популяризации концепций эгалитаризма, разграничении сферы искусства на две – высокого и низкого и, соответственно, высокой аристократической и низкой народной культуры. Процесс, который проходил в эстетической области, тесно связан с изменениями, которые происходили в сфере политики, влияние на замену властной монархической модели управления на демократическую. Причины культурных трансформаций современной эпохи объясняются распространением идей равенства, популяризацией коммунистической идеологии и становлением ее как ценности современной культуры. Сфера искусства, будучи наиболее восприимчивой среди всех сфер к аксиологическим изменениям в социальной палитре, отреагировала внутренними изменениями в сфере эстетического. В постмодернистском мире аксиологическая система трансформируется под влиянием процессов глобализации, виртуализации, фрагментации жизни.*

***Ключевые слова:** культура, искусство, политика, традиция, массы, модерн, постмодерн*

SOCIOCULTURAL TRANSFORMATIONS OF THE MODERN AND POSTMODERN.

V. Kultenko

***Abstract.** The processes of transformations in the European social, cultural and artistic space, their mutual influence, and their consequences are studied. The focus is on popularizing the concepts of egalitarianism, dividing the*

scope of art into two - high and low and, accordingly, high aristocratic and low folk culture. The process that took place in the aesthetic realm was closely linked to the changes that took place in politics, influenced the replacement of the imperious monarchical model of governance with a democratic one. Cultural transformations of the modern time are caused by the spread of the idea of equality, the popularization of communist ideology and the emergence of it as a value of modern culture. The sphere of art, being the most receptive among all spheres to axiological changes in the social palette, has reacted with internal changes in the aesthetic sphere. In the postmodern world, the axiological system is transformed under the influence of processes of globalization, virtualization, and fragmentation of life.

Keywords: *culture, art, politics, tradition, the masses, modern, postmodern*

УДК 316.344.8

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ТРАНЗИТИВНИХ СУСПІЛЬСТВАХ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

С. В. СТОРОЖУК, доктор філософських наук,
професор кафедри філософії

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

E-mail: sveta0101@ukr.net

І. М. ГОЯН, доктор філософських наук,
професор, декан філософського факультету
**Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника**

E-mail: ivi1970@mail.ru

Анотація. *В статті показано, що збереження гендерної нерівності та високого рівня гендерної дискримінації у транзитивних суспільствах зумовлене незавершеними модернізацією та лібералізацією суспільного життя, а також історично сформованими соціальними стереотипами, які часто стають основою формування індивідуальної та колективної ідентичності, що зумовлює, з одного боку, декларативний характер законодавства, а з іншого – трансляцію цілого ряду соціальних упереджень та гендерних стереотипів, на тлі яких забезпечується визнання. На цьому тлі підкреслюється, що подолання дискримінації та досягнення гендерного паритету у транзитивних суспільствах, в тому числі й Україні, потребує докорінних економічних та світоглядних трансформацій, які закладуть фундамент для формування відповідної цивілізаційним запитам символічної політик, спрямованої підкреслити цінність окремої особистості.*

© С. В. Сторожук, І. М. Гоян, 2018